

Tussen Amsterdam, Berlijn en Moskou

‘Kameraden van de onafhankelijke vakbeweging! De Roode Internationale der Vakverenigingen moet op haar stichtingscongres weten, wat zij aan U heeft: vrienden of tegenstanders ... Laat uw leider zeggen ... *met* wie en *tegen* wie hij is: voor Moskou, dat is tegen Amsterdam of tegen Moskou, wat beteekent voor Amsterdam.’¹ Niet alleen de CPH bekeerde zich in Nederland tot Moskou. Het Nationaal Arbeids-Secretariaat (NAS), jarenlang een bondgenoot van de CPH, kwam eveneens onder de betovering van het bolsjewistische experiment. Anders dan in het geval van de CPH en de Komintern was het voor het NAS geen uitgemaakte zaak dat het zich bij de Rode Vakbonds-Internationale (RVI) zou aansluiten. Een syndicalistische vleugel toonde gaandeweg meer bezwaren en zou zich uiteindelijk van het NAS losmaken.

Moskou had aan de communistische partijen en aan de bevriende vakbonden niet voldoende om zijn invloed in de arbeidersbeweging uit te breiden. Naast de Komintern en de RVI werden andere internationale verbanden gevormd, met als doel niet-communisten voor de communistische zaak te winnen of ze voor het karretje van Moskou te spannen. Om de indruk van onafhankelijkheid te wekken en zoveel mogelijk sympathisanten aan te trekken, bleef het communistische leiderschap zeker in het begin vaak in nevelen gehuld. Deze instellingen, die doorgaans een eigen organisatorische infrastructuur kenden, draaiden als satellieten om de Komintern heen. In politiek opzicht waren of werden zij geheel ondergeschikt aan het Komintern-leiderschap.² Voordat de eerste moeizame stappen in de richting van de aansluiting van het NAS bij de RVI aan bod komen, wordt in dit hoofdstuk in vogelvlucht een overzicht gegeven van de activiteiten van deze mantelorganisaties in Nederland. De meeste daarvan – en vooral het NAS – zouden vroeger of later betrokken raken in de strijd die in de CPH was ontbrand.

De Kommunistische Jugend-Internationale en de CJB

De oudste nevenorganisatie van de Komintern was de in 1919 opgerichte Kommunistische Jugend-Internationale (KJI). De autonome positie die de KJI zichzelf toen had toegekend, was Moskou een doorn in het oog. Dat de jongeren en hun leider Münzenberg gevoelig bleken voor links-communistische denkbeelden, maakte de zaak er niet beter op.³ In dezelfde tijd dat de Komintern haar buitenlandse bureaus sloot, bracht zij ook de KJI op niet mis te verstane wijze onder haar hoede. Het tweede congres van de KJI, dat in het voorjaar van 1921 in Duitsland plaatsvond, werd op last van de Komintern-top afgebroken. Het werd later in Moskou voortgezet, tegelijk met het derde wereldcongres. Op deze bijeenkomsten capituleerde Münzenberg openlijk. Hij gaf de politieke onafhankelijkheid van de jongereninternationale

op en erkende de autoriteit van de Komintern. Münzenberg riep de bij de KJI aangesloten jongerenorganisaties op in hun land de aanwijzingen van de communistische partij op te volgen. De eigen rol van de KJI was daarmee uitgespeeld. Symbool voor haar onderwerping was het besluit van de Komintern de zetel van de KJI te verplaatsen van Berlijn naar Moskou en haar leider Münzenberg af te danken.⁴

In mei 1921 had Struik op het congres van de CJB in navolging van Münzenberg de politieke zelfstandigheid van de communistische jeugdbeweging nog uitvoerig geroemd.⁵ Het Sovjet-Russische model, waarbij de communistische jongeren geheel onder het gezag van de RCP stonden, behoeft in Nederland geen navolging. Enkele maanden later was echter van dit standpunt op het KJI-congres in Moskou weinig overgebleven – met de volledige instemming overigens van de Nederlandse afgevaardigde, Leo van Lakerveld. Vol overgave droeg hij na thuiskomst het nieuwe standpunt uit.⁶ Het congres van de CJB – Struik inclusief – legde zich in juni 1922 zonder veel tegensputteren neer bij het verlies van de politieke autonomie.⁷

Op dit congres werd Van Lakerveld (1895–1989) tot voorzitter van de CJB aangevoerd. Later zou hij de jongerenorganisatie ook vertegenwoordigen in het CPH-bestuur. In die tijd stond Van Lakerveld aan de zijde van Wijnkoop. De niet-onbevooroordeelde De Kadt had weinig met hem op en beschreef hem als ‘een heel gewichtig doend, dandy-achtig heertje’ en een opportunist. Van Lakerveld maakte in de jeugdbeweging gebruik van het pseudoniem ‘Widdi’, wat stond voor: ‘wat ik doe, doe ik’.⁸

Het conflict tussen de partijleiding en de oppositie dat de CPH aan het begin van de jaren twintig in zijn greep kreeg, werd ook binnen de CJB uitgevochten. In opdracht van Wijnkoop ging het bestuur van de Bond ook tot schorsingen en roeyementen over. Dit leidde tot verzet in de gelederen van de jongeren: bijna een kwart van de circa 500 leden schaarde zich achter de bannelingen. Deze oppositionelen keerden zich evenals hun oudere geestverwanten in de CPH tegen het eigenmachtige optreden van Wijnkoop en van Van Lakerveld, die zij als de zetbaas van de partijvoorzitter in de CJB beschouwden.

Na de uitspraak van de Komintern in de zomer van 1923 werden de geroyeerde en geschorste leden ook weer tot de CJB toegelaten. Niettemin bleef het rommelen in de jongerenorganisatie. Er moest een vertegenwoordiger van de KJI aan te pas komen om orde op zaken te stellen. In september verbleef de Duitser Willy Kress voor de KJI drie weken in Amsterdam. Een klein halfjaar eerder had hij het congres van de CJB bijgewoond. Kress was de eerste officiële vertegenwoordiger van Moskou die ‘ter plekke’ in Nederland poolshoogte kwam nemen. In zijn rapporten aan de KJI nam hij het voor Van Lakerveld op. Hij schilderde de oppositie af als halfsyndicalistisch: zij zou zich verzetten tegen de politieke ondergeschiktheid van de CJB aan de CPH, en een pro-NAS-standpunt innemen.⁹

Op het CJB-congres dat eind 1923 gehouden werd, leed de oppositie een pijnlijke nederlaag. Door zich achter voorzitter Van Lakerveld te scharen nam Kress – en

daarmee de КЖІ – duidelijker stelling dan de Komintern in het CPH-conflict. Bovendien steunde hij met Van Lakerveld een bondgenoot van Wijnkoop. De oppositie liet het er niet bij zitten, zo schreef zij de КЖІ.¹⁰

Andere mantelorganisaties van de Komintern in Nederland

Partijleider Wijnkoop poogde ook de andere Nederlandse filialen van de internationale communistische organisaties te controleren. In 1922 was in Moskou de *Internationale Rote Hilfe* (IRH) opgericht, met als doel de slachtoffers aan proletarische zijde in de klassenstrijd bij te staan.¹¹ De opzet was dat landelijke afdelingen van de IRH materiële, morele en juridische hulp gaven aan de in ‘kapitalistische kerkers’ gevangen zittende geestverwanten en hun familie. In de herfst van 1923 kwam er een Nederlandse sectie tot stand, die werd geleid door de ‘Wijnkoopianen’ Van der Hal en J. Albrecht.¹² De sectie zette zich vooral in voor de opvang van vervolgde Duitse partijgenoten. De internationale leiding van de IRH was echter niet onder de indruk van de ontplooidde activiteiten. In de herfst stuurde zij een vertegenwoordiger naar Amsterdam om de afdeling te reorganiseren. Van Lakerveld stond daarbij op de nominatie de leiding te krijgen.¹³

Op min of meer hetzelfde terrein als de IRH bewoog zich de *Internationale Arbeiter-Hilfe* (IAH).¹⁴ Nadat Münzenberg КЖІ-leider áf was, had hij van Lenin opdracht gekregen een internationale organisatie op te zetten voor de hulp aan de hongerenden in het Wolga-gebied. Dit reeds genoemde ‘Auslandskomitee’ groeide uit tot de IAH. Over de inspanningen van de CPH op dit terrein was Münzenberg zeer tevreden; in mei 1923 zei hij nog eens dat de Nederlandse sectie ‘het beste en uitstekendste werk van alle Communistische partijen ter wereld had geleverd’.¹⁵ Naast het bestrijden van de hongersnood maakte de ‘neutrale’ IAH ook propaganda voor Sovjet-Rusland. Later ondersteunde zij stakende arbeiders in de kapitalistische landen, waarvoor inzamelingen werden gehouden. Münzenberg was lange tijd de bezielende leider van de in Berlijn gevestigde IAH. Het hoofdkwartier bleef gesitueerd buiten de Sovjet-grenzen, in tegenstelling tot vrijwel alle andere neveninstellingen van de Komintern die in Moskou gevestigd waren. Hierdoor ontsnapte de IAH enigszins aan de bolsjewistische controle, wat haar ‘niet-politieke’ imago ten goede kwam.¹⁶

Tot Münzenbergs naaste medewerkers behoorde de met Wijnkoop en Van Ravesteyn goed bevriende Kruyt. Toen deze bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 1922 niet herkozen werd, verhuisde hij zoals reeds vermeld naar Berlijn. In het IAH-apparaat maakte Kruyt snel carrière: hij nam zitting in het leidinggevende *Zentralbureau*. Eind 1922 verving hij zelfs tijdelijk Münzenberg als secretaris-generaal, toen deze naar het wereldcongres van de Komintern afreisde.¹⁷ In de Nederlandse organisatie was Wijnkoops vertrouweling Brommert formeel de eerste man. Hij werd bezoldigd secretaris van de nationale sectie en vertegenwoordigde deze in het *Zentral-komitee* van de IAH. Ook Roland Holst bleef zich energiek inzetten voor de IAH.

Met als oogmerk ‘proletarische sporters’ voor de klassenstrijd te winnen werd in juli 1921 de *Sportintern* in het leven geroepen.¹⁸ Deze organisatie was weinig fortuinlijk, ook in Nederland. ‘Der rote Sportarbeit geht hier schlecht’, zo liet Van Lakerveld, die deze internationale er naast de KJI bij deed, aan Moskou weten. Voor zover bekend was er slechts één vereniging die zich wilde aansluiten: de arbeidersvoetbalclub ‘Ontwaakt’ uit Amsterdam.¹⁹

Voor het communistische bekeringswerk op het platteland werd de *Krestintern* in stelling gebracht. Deze ‘boeren-internationale’ was in oktober 1923 in Moskou opgericht. Zij richtte zich vooral op de landarbeiders en kleine boeren. Net als de *Sportintern* bestond deze organisatie voornamelijk op papier; in Nederland kwam zij evenmin van de grond.²⁰

De eerste neveninstelling van de Komintern had de Communistische Vrouwenorganisatie moeten zijn. Het oprichtingscongres in maart 1919 besloot namelijk tot de vorming van dit verband, maar het ЕККИ zag er later van af: de vrouwen moesten zich niet afzonderen van de algemene proletarische organisaties. Het stelde vervolgens een *Internationales Frauen-Sekretariat* in, dat volgens de statuten van 1920 de ‘Vrouwensectie’ van de Komintern moest organiseren. In concreto diende het de propaganda onder de werkende vrouwen te leiden. Als internationaal secretaris werd Zetkin benoemd; Kollontai werd haar adjunct. Het tweede wereldcongres van de Komintern koos Roland Holst eveneens in het *Frauen-Sekretariat*.²¹

Al deze organisaties stonden onder nauw toezicht van de Komintern-leiding. Dat gold ook voor het verband dat Moskou op het terrein van de vakbeweging vormde. In juli 1921 kwam de RVI tot stand, ook bekend onder de naam *Profintern* – ongetwijfeld de belangrijkste nevenorganisatie.²² Zij was bedoeld om de invloed van Moskou in de vakbeweging te vergroten. De oprichting van de RVI zou tot veel verwarring binnen de eigen gelederen leiden. Zoals gezien, hadden de communisten, die zich in de meeste gevallen kort daarvoor hadden losgemaakt van de sociaal-democratische partijen, van Lenin opdracht gekregen hun invloed binnen de reformistische vakbonden van hun landen uit te breiden. Zij moesten er daarbij voor zorgen dat die bonden niet scheurden: een schisma zou de communisten immers isoleren van de arbeidersmassa’s. Op het internationale vlak daarentegen dienden zij nu deze sociaal-democratische bonden los te weken uit hun internationaal samenwerkingsverband en hen lid maken van de RVI.²³ Deze tweevoudige opdracht was eigenlijk alleen te volbrengen wanneer de communisten erin zouden slagen deze bonden geheel over te nemen, maar dit zou hun nooit lukken. Het werd nog onoverzichtelijker nadat de Komintern aan het einde van 1921 de eenheidsfront-tactiek had afgekondigd. De vijandige penetratie van de sociaal-democratische vakbeweging hadden de communisten nu te combineren met het zoeken van toenadering tot de sociaal-democratische partijen.

Het Amsterdamse ivv en de Russische reactie

In februari 1919 hadden de Europese sociaal-democratische partijen op een bijeenkomst in Bern gepoogd de scherven van hun Internationale te lijmen. Zoals gezien was dit voor Lenin aanleiding geweest om vaart te zetten achter de vorming van de Komintern. De nieuwe Socialistische Arbeiders Internationale (SAI) zou echter nog tot 1923 op zich laten wachten. Meer succes hadden de sociaal-democratische vakbondsleiders. In juli 1919 bliezen zij op een bijeenkomst in Amsterdam hun Internationaal Verbond van Vakverenigingen (IVV) nieuw leven in. Aan het eind van dat jaar telde het IVV ruim 23 miljoen leden.²⁴

Het NAS was ook bij de oprichting aanwezig. Het bestempelde de terugkeer van het IVV als voorbarig omdat de Sovjet-bonden, die niet aanwezig hadden kunnen zijn, niet waren gehoord. De bezwaren van het nietige NAS maakten geen enkele indruk: de werkzaamheden werden gewoon voortgezet. Als vestigingsplaats van het IVV kwam Amsterdam uit de bus, en twee Nederlanders werden als secretarissen benoemd: Jan Oudegeest en Edo Fimmen, respectievelijk voorzitter en secretaris van het NVV. Een van de eerste acties van het IVV was een oproep aan de aangesloten vakbonden tot massale actie tegen de blokkade van Sovjet-Rusland. Ook bij de steun aan de hongerenden in het Wolga-gebied liet het IVV zich niet onbetuigd.²⁵

Hoewel het IVV voor de Russische vakbonden een zetel in het bestuur had opengelaten, moesten de bolsjewieken niets van deze zogeheten 'gele' Internationale weten. Een van de '21 voorwaarden' verlangde van de Komintern-secties dat zij een 'hardnekkige strijd' tegen het IVV voerden. De op het tweede wereldcongres vastgestelde vakbondstactiek diende als een wapen tegen 'Amsterdam': door van binnenuit de reformistische bonden te 'revolutioneren' werd het fundament van het IVV ondermijnd. Hierbij lieten de bolsjewieken het echter niet. Zoals de Komintern bedoeld was als revolutionair alternatief voor de slappe Tweede Internationale, zo moest er ook op vakbondsterrein een tegenwicht komen voor het IVV.

Dit plan voor een eigen overkoepelend internationaal orgaan kwam deels voort uit het bolsjewistische besef dat de Europese revolutie voorlopig uit het zicht was verdwenen en er voor een langetermijnstrategie voor het veroveren van de vakbonden moest worden gekozen.²⁶ Daarnaast speelde de wens van Moskou mee te oogsten op de syndicalistische velden. Nogal wat vakbonden die op deze grondslag stonden, waren in vervoering geraakt over de Russische Revolutie. De bolsjewistische machtsovername en het ermee gepaard gaande revolutionaire elan had ook bij velen in het NAS een gevoelige snaar geraakt. Evenals links-communisten als Gorter en Pannekoek waren ook de Nederlandse syndicalisten na de omwenteling gevoelig voor het anti-parlementarisme van de bolsjewieken en hun nadruk op directe actie. De bekoring van de sovjets benam hun het zicht op de toenemende dominantie van de communistische partij. Dat deze sovjets tot het syndicalistische gedachtegoed behoorden, stond voor hen als een paal boven water. 'Het van uit de bedrijven

direct en rechtstreeks opgebouwde Radensysteem [in Sovjet-Rusland] is in zijn wezen syndicalistisch, zo zou NAS-voorzitter Bernard Lansink jr. in 1921 tijdens zijn bezoek aan Moskou verklaren.²⁷

Internationaler Rat der Roten Fach- und Industrie-Verbände

Het EKKI had aanvankelijk het voornemen het nieuwe verband van de vakbonden direct onder zijn hoede te nemen. De Russische vakbonden sloten zich meteen bij de Komintern aan. Zij riepen andere revolutionaire vakbonden in de wereld op hun voorbeeld te volgen en in de zomer van 1920 naar het tweede wereldcongres van de Komintern in Moskou te komen.²⁸ Het NAS was verdeeld en zag officieel af van deelname. De oproep van de Russische vakbonden was aan de orde gekomen op het NAS-congres in mei 1920. Omdat het punt omstreden was, werd het verdaagd tot een volgend congres. Bouwman dacht daar anders over. Hij reisde in zijn hoedanigheid van voorzitter van de NFT naar de Sovjet-Russische hoofdstad.²⁹

Lang niet alle vertegenwoordigers van de syndicalistische bonden uit Europa en de Verenigde Staten die in tegenstelling tot het NAS wél aan de uitnodiging gehoor hadden gegeven, stemden met de opzet van het EKKI in. De tegenstanders waren allergisch voor de gedachte ondergeschikt te moeten zijn aan een politieke organisatie – laat staan zo'n centralistische als de Komintern. Het congres in Moskou kwam voor velen van hen trouwens al als een koude douche: de meeste syndicalisten waren wars van de nieuwe vakbondstactiek van Lenin, die het werken in de reformistische vakbonden voorschreef. Ook met de nadruk die het leerstuk van de dictatuur van het proletariaat kreeg, hadden zij weinig op.³⁰

Na veel vijven en zessen werd vlak voor het begin van het wereldcongres op 15 juli 1920 de provisorische *Internationaler Rat der Roten Fach- und Industrie-Verbände* (Internationale Raad van Rode Vak- en Industrieverbonden) gevormd.³¹ Als een tegemoetkoming aan de syndicalisten was de raad niet direct als een sectie van de Komintern georganiseerd. Veel had deze concessie overigens niet om het lijf; de syndicalisten liepen dan ook niet warm voor het nieuwe verband. Een Bulgaarse en een paar Zuid-Europese syndicalistische groeperingen steunden de oprichting; hun Angelsaksische en Duitse geestverwanten moesten er echter niets van hebben.³²

De raad koos een uitvoerend bureau dat het internationale vakbondswerk moest coördineren. Eerste man werd Michail Tomski (1880–1936), de leider van de Russische vakbonden. In mei 1921 loste Lozovski hem af. Hoewel het NAS het ook bij de totstandkoming van de raad liet afweten, nam er toch een Nederlander zitting in het bureau: CPH-vertegenwoordiger Proost. Afgaande op de verslagen van de zittingen was zijn inbreng minimaal.³³ Hij bemoeide zich wat met de bibliotheek, de krantenafdeling en de Duitse sectie. Hierin was Nederland ondergebracht, samen met Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland en de Scandinavische landen. De Duitse communisten Heinrich Brandler en Heckert speelden er de eerste viool.

Van het functioneren van het apparaat van de raad had Proost een zeer lage dunk. Aan Wijnkoop schreef hij: 'ik weet hoe de boel heelemaal *niet* werkt; en hoe je zoo'n groote werkeloosheid (het aantal mannekes en juffies dat er achter tafels en schrijfmachines moeten zitten maar er meestal niet zitten omdat ze aan't kuieren zijn, eindeloos gesprekken staan te voeren, voor pajok [rantsoen, gv] en andere dagelijksche levenskwesties moeten zorgen, geen schoenen aan hebben die heel zijn en dus niet kunnen komen, of verkouden zijn, is legio en vermeerderd als konijnen) organiseeren kunt'. Samen met zijn vriend Rosmer, die namens de Franse syndicalisten zitting had, trachtte Proost 'in de chaos van de organisatie verbetering te brengen. Het ongeluk is bij deze heele affaire dat Tomsy de baas is, die alleen Russisch verstaat en Tomsy en Losovsky samen ruzie hebben en niet met elkaar willen werken, Rosmer en ik geen Russisch kennen en niet brutaal genoeg zijn, zoodat we machteloos zijn.'³⁴ Waarschijnlijk heeft Proost deze kritiek niet voor zich gehouden, want in maart 1921 kreeg hij opdracht om samen met de Brit Murphy – die ruim een jaar daarvoor de conferentie in Amsterdam had bijgewoond – het apparaat door te lichten en voorstellen tot verbetering te doen.³⁵

Oprichting van de RVI

In juli 1921, tijdens het derde wereldcongres van de Komintern, werd de raad omgevormd tot RVI. Op het oprichtingscongres ging de discussie over dezelfde punten als een jaar daarvoor: de band met de Komintern, het leerstuk van de dictatuur van het proletariaat en de tactiek van het vormen van cellen in de reformistische vakbonden. De achterliggende kwestie was in hoeverre de bolsjewistische ervaring ook voor Europa zou kunnen gelden. In tegenstelling tot de Russen meenden de syndicalisten dat er grenzen waren aan die toepasbaarheid.³⁶

Lozovski en Zinovjev trotseerden geruime tijd de syndicalistische wens van een zelfstandige vakbondsinternationale en bleven vasthouden aan het opnemen van de RVI in de Komintern. Proost, die met zijn neus boven op de discussies in de Internationaler Rat zat, meende dat deze lijn tot mislukken gedoemd was. De bolsjewieken moesten een handreiking aan de syndicalisten doen; 'aan deze menschen de discipline van Moscou opleggen, zooals men dat aan komm. partijtjes doen kan, gaat natuurlijk niet, en dat is juist wat men hier niet goed begrijpt'.³⁷

Proost had het bij het rechte eind. Uiteindelijk zagen ook de leiders van de Komintern en de Internationaler Rat in dat zij een stap terug moesten doen. Zij besloten de RVI als een aparte vakbondsinternationale op te richten, maar deze geen volledige autonomie te verlenen. Moskou was niet van plan het politieke en ideologische leiderschap van de Komintern op te geven: de Derde Internationale beschouwde zichzelf naar goed leninistisch recept als 'de voorhoede der revolutionaire arbeidersbeweging der wereld', waarmee de RVI een 'zoo eng mogelijke verbinding' moest onderhouden.³⁸ Dit standpunt werd met een ruime meerderheid aangenomen. De tegenstanders, onder wie dit keer ook vertegenwoordigers van het

NAS, hadden volstrekte onafhankelijkheid van de RVI verlangd. Zij kregen dus hun zin niet.³⁹

Dat de bolsjewieken voor hun met wat syndicalistische wijn aangelengde voorstel een meerderheid kregen, was niet zo verwonderlijk. Ze hadden van tevoren hun best gedaan om zich op het congres van grote steun te verzekeren: niet alleen kregen obscure, minuscule vakbondjes uit Korea, Palestina en Java stemrecht, ook aan gedelegeerden van communistische ‘minderheden’ (‘cellen’) uit reformistische vakbonden werden stemmen uitgereikt. Soms beweerden deze afgevaardigden miljoenen arbeiders te vertegenwoordigen – een aanspraak die ter plaatse nooit geverifieerd kon worden en die ten nadele werkte van de syndicalistische bonden die op reguliere wijze hun ledental registreerden.⁴⁰ Namens de communistische minderheid in het NVV was bijvoorbeeld J. Wolda-Van de Puil aanwezig, terwijl er in deze sociaal-democratische vakbond amper cellen bestonden. Ceton vertegenwoordigde de onooglijke Kommunistische Onderwijzers Vereniging.⁴¹

Voor de statuten van de RVI was eveneens een grote meerderheid op het congres te vinden. In het ontwerp hadden de bolsjewieken aanvankelijk voorgesteld dat de RVI de ‘geestelijke leiding’ van de Komintern diende te erkennen. Deze bepaling, die overigens als twee druppels water leek op de eerder al wél aanvaarde voorhoederol van de Komintern, ging velen te ver en werd geschrapt. Moskou kreeg wel zijn zin wat betreft de regeling van de formele verhouding tussen de RVI en de Komintern. Vastgelegd werd dat de organisaties over en weer vertegenwoordigers naar elkaars besturen zouden afvaardigen. Deze zogeheten ‘uitwisselingsclausule’ zou hét grote struikelblok gaan vormen voor de aansluiting van syndicalistische vakbonden bij de RVI – waaronder het NAS.

De statuten regelden verder de structuur van de RVI. Deze zag er in grote lijnen hetzelfde uit als die van de Komintern. Het congres was het hoogste orgaan. Tussen zijn bijeenkomsten door had de zogenaamde *Zentralrat* het voor het zeggen, zoals formeel het EKKI in de Komintern. Deze raad, die volgens de statuten twee keer per jaar bijeen diende te komen, bestond uit vertegenwoordigers van de aangesloten landen.⁴² De *Zentralrat* koos het *Vollzugsbüro*. Dit uitvoerende orgaan kwam wekelijks bijeen en was voor de lopende zaken verantwoordelijk – zoals het Engere Büro van de Komintern. De besluiten van het *Vollzugsbüro* waren bindend; lidorganisaties die zich er niet aan hielden konden worden geroyeerd. Het land waar de RVI resideerde – dat wil zeggen Sovjet-Rusland – leverde statutair twee van de zeven leden van het bureau. Het vestigingsland diende ook de geldmiddelen voor de RVI op te brengen. Als de enige grote kapitaalverschaffer kreeg Moskou op deze wijze een behoorlijke vinger in de pap, ook al omdat Lozovski tot secretaris-generaal werd benoemd.⁴³

Evenals de Komintern vestigde de RVI een semi-clandestien filiaal in Berlijn, het al eerder genoemde *Mitteleuropäische Büro* (MEB). Het werd gebruikt voor propagandadoeleinden en het uitgeven van publicaties, maar fungeerde tevens als relais

in de verbinding tussen Moskou en de aangesloten vakverenigingen. Net als het WES had het MEB ook nauwe banden met de KPD-leiding. Tussenpersoon was eerst Heckert, die zowel lid van de Duitse partijleiding als van het Vollzugsbüro was.⁴⁴ Met de vakbondsafdelingen van de communistische partijen onderhield het MEB ook contact. De vakverenigingscommissie van de CPH stuurde allerlei gegevens over de Nederlandse situatie naar Moskou op. Zoals vermeld, werd Van Reesema als secretaris van deze commissie door Wijnkoop gewipt omdat de partijvoorzitter deze internationale verbinding van de in zijn ogen notoire intrigant niet op prijs stelde.

De RVI en het MEB beschikten over eigen fondsen; een budgetcommissie beoordeelde alle verzoeken tot financiële ondersteuning.⁴⁵ Nadat de CPH dit in de gaten had gekregen, ontving Berlijn ook bedelbrieven uit Nederland. In de zomer van 1923, toen de vakverenigingscommissie geheel platzak was en de partijkas ook weer leeg raakte, werd verzocht om een maandelijks bijdrage van ongeveer 200 gulden. De RVI zou enige tijd de helft uitkeren.⁴⁶

Syndicalistische vakbonden mijden de RVI

Echt succesvol was de RVI niet. De grote sociaal-democratische vakverenigingen piekerden er niet over naar Moskou te gaan en bleven loyaal aan het Amsterdamse IVV. Andere bonden bleven zelfstandig. Slechts een aantal kleinere organisaties trad toe tot de RVI, die naar schatting zo'n acht miljoen leden had. Voor het leeuwendeel – waarschijnlijk tweederde – waren deze echter afkomstig uit de Russische vakbonden. Voor de rest bestond de RVI vooral uit minderheidsgroeperingen in sociaal-democratische verbanden die bij het IVV waren aangesloten.⁴⁷

Dat de RVI niet uitgroeide tot een echte internationale is vooral te wijten aan het afhaken van een groot deel van de syndicalisten, om wie het Moskou nu net te doen was geweest. De na oktober 1917 begonnen wittebroodsweken van de verbintenis tussen het syndicalisme en het communisme liepen op hun eind toen de etatistische en centralistische inslag van het bolsjewisme duidelijker zichtbaar werd. In de Komintern gebeurde dit met de publicatie van Lenins *Kinderziekte*-brochure; binnen Sovjet-Rusland kwam het onder meer tot uiting in de vervolging en onderdrukking van anarchisten en syndicalisten. Deze dissidenten spaarden het bolsjewistische regime niet met hun kritiek. Het leven werd hun onmogelijk gemaakt in dezelfde tijd dat binnen de RCP de arbeidersoppositie werd aangepakt en de opstand in Kronstadt neergeslagen.⁴⁸

Tegen deze achtergrond leidden de besluiten van het oprichtingscongres van de RVI tot grote onrust in de verschillende syndicalistische en revolutionaire vakorganisaties in Europa. De Spaanse afgevaardigden werden na thuiskomst door hun achterban tot de orde geroepen; hun in Moskou genomen besluit zich aan de zijde van de RVI te scharen werd ongedaan gemaakt. De Italiaanse syndicalisten koesterden eveneens grote bedenkingen. Beide groeperingen, die nog hadden meegedaan aan de oprichting van de Internationaler Rat, gingen voor de RVI verloren. In

Frankrijk vond een scheuring plaats in de syndicalistische gelederen. De zich *Confédération Générale du Travail Unitaire* (CGTU) noemende afgesplitste linkerleugel stond weliswaar dichterbij de bolsjewieken, maar wilde zich niet bij de RVI aansluiten vanwege de organisatorische banden die deze onderhield met de Komintern. Zweedse en Duitse syndicalisten keerden zich beslist van de RVI af, evenals het Amerikaanse IWW.⁴⁹

Het NAS en de RVI

Ook in het NAS zou het lidmaatschap van de RVI de gemoederen jarenlang bezig houden. De heftige strijd die erover gevoerd werd, zal ongetwijfeld hebben bijgedragen aan de enorme achteruitgang van het ledental van de vakcentrale, náást het veranderende economische tij en het overdrijven van de revolutionaire wolken. Begin 1920 bereikte het NAS met meer dan 51 000 leden het absolute hoogtepunt in zijn bestaan. Drie jaar later was het ledental meer dan gehalveerd: begin 1923 stonden nog ruim 23 000 leden ingeschreven (zie bijlage 1). Ondanks deze krimpende aanhang was het NAS voor de RVI een gewilde associé. Voor de kwijnende vakbondsinternationale in Moskou, die te maken had met veel afzeggingen, was iedereen welkom en het NAS was zeker niet de kleinste gegadigde.

Zoals vermeld, was de vraag of het NAS zich bij de RVI diende aan te sluiten zeer omstreden. Deze kwestie domineerde alle andere tegenstellingen in de vakcentrale.⁵⁰ De voor- en tegenstanders sloten zich gaandeweg aaneen in twee blokken, die steeds onverzoenlijker tegenover elkaar kwamen te staan. De groep der antagonistten bestond hoofdzakelijk uit syndicalisten. Dit kamp werd aangevoerd door NAS-voorzitter Lansink.⁵¹ Hij was tegelijk de enige redacteur van het NAS-orgaan *de Arbeid*, waardoor hij een sleutelpositie vervulde in de communicatie met de leden. Lansink en andere syndicalisten binnen het NAS stonden weliswaar sympathiek tegenover de Russische Revolutie, maar hadden net als veel van hun buitenlandse geestverwanten grote moeite met de organisatorische betrekkingen tussen de RVI en de Komintern. Deze band strookte niet met hun beginsel van de zelfstandigheid van de vakbeweging, die los moest staan van elke politieke partij. Van de invloed van de CPH in het NAS waren zij in het geheel niet gediend. Na verloop van tijd zouden zij aankoersen op een onafhankelijke syndicalistische internationale.

Op hun beurt zagen de communistische leden van het NAS hun vakcentrale liever vandaag dan morgen tot de RVI toetreden. Dat de Komintern en de RVI met elkaar verbonden waren, vonden zij geen punt. Ook onderschreven zij zonder moeite het leerstuk van de dictatuur van het proletariaat. Van de liefdesverklaringen van de syndicalisten aan de Oktoberrevolutie hadden zij geen hoge dunk; deze waren in hun ogen zuiver platonisch. De voornaamste exponenten van deze 'Moscovitische' stroming waren De Visser, de voorzitter van de vakverenigingscommissie van de CPH, en Bouwman. De laatstgenoemde groeide uit tot haar leider, waarmee hij in Moskou veel krediet opbouwde. In het kamp van de voorstanders waren

overigens niet alleen CPH-leden te vinden. Ook sociaal-anarchisten wilden ‘naar Moskou’ – zoals bijvoorbeeld Theo Dissel, die later secretaris van het NAS zou worden.

Bouwman tegenover Lansink

Naar aanleiding van de uitnodiging van Moskou in 1921 de oprichting van de RVI bij te wonen, hadden in december 1920 enkele syndicalistische vakorganisaties uit Noord- en Zuid-Amerika en Europa in Berlijn de koppen bij elkaar gestoken.⁵² De NAS-delegatie bestond uit de twee voormannen van de beide vleugels, Lansink en Bouwman. Namens de Internationaler Rat was Belinski aanwezig. Hij was voor de Nederlanders geen onbekende, want hij was immers voorafgaand aan zijn bezoek aan de Duitse hoofdstad in Amsterdam geweest voor overleg met onder meer Fimmen en het NAS.

Belinski poogde in Berlijn de verschillen tussen communisme en syndicalisme te minimaliseren. Hij brak een lans voor de aanvaarding van het leerstuk van de dictatuur van het proletariaat en voor de samenwerking van de vakbeweging met de communistische partijen en de Komintern. Deze punten werden door de syndicalistische organisaties afgewezen. ‘De R.V.I. is volkomen zelfstandig en onafhankelijk van iedere politieke partij’, zo luidde hun belangrijkste voorwaarde om mee te werken aan de oprichting. De in de Duitse hoofdstad aanwezige vakorganisaties besloten aan het komende congres in Moskou deel te nemen. De ‘Berlijnse verklaring’, waarvoor het NAS het ontwerp had geleverd, was daarbij hun leidraad. Daarmee werd de vorming van een eigen syndicalistische internationale overboord gezet – althans voorlopig. Wel kwam er een Internationaal Syndicalistisch Informatie-Bureau tot stand. Hiervan ging Lansink het secretariaat voeren.⁵³

Bouwman was in zijn sas met de resultaten. Dat de dictatuur van het proletariaat geen steun had gekregen betreurde hij, maar het belangrijkste was toch: geen syndicalistische internationale maar ‘naar Moskou!’⁵⁴ Ook Lansink was niet ontevreden. Aanvankelijk stond hij – al dan niet om tactische redenen – niet uitgesproken vijandig tegenover de RVI. Wanneer in ieder geval de autonomie van de vakbondsinternationale gegarandeerd zou zijn, dan ging hij ondanks zekere reserves akkoord, zo deelde hij het NAS-bestuur mee.⁵⁵ Dit besloot een afvaardiging aan te wijzen voor het oprichtingscongres van de RVI in de zomer van 1921. Tot de delegatieleden behoorde ook Lansink.

Syndicalistische weerstand in het NAS tegen de RVI

Na het Berlijnse congres verdween deze welwillende opstelling van de NAS-voorzitter echter als sneeuw voor de zon. Belinski zelf was hiervoor verantwoordelijk. Onder de kop ‘de stuiptrekkingen van het syndikalisme’ gaf hij in het orgaan van de RVI in oprichting een verslag van de bijeenkomst in Berlijn. Hierin schreef hij dat de revolutionaire arbeiders in het NAS hun leiders zouden dwingen ‘het versleten

kleed van het syndicalisme af te leggen en dit met het roode communistische te verwisselen'.⁵⁶ Lansink reageerde als door een wesp gestoken. Hij noemde de weergave van Belinski 'een aaneenschakeling en dooreenmenging van bluf, verdichtsel en leugenachtige voorstelling van feiten'.⁵⁷

Door Belinski's artikel nam bij de syndicalistische vleugel van het NAS de argwaan tegen de communisten toe. Daaraan droeg *de Tribune* ook een steentje bij. In de krant van de CPH werden de niet-communistische NAS-leiders voor reformistische rotte vis uitgemaakt. De verhoudingen werden nog slechter door de uitgave van *De Roode Vak-Internationale*.⁵⁸ Dit gratis verspreide blad maakte propaganda voor de aansluiting van het NAS bij de RVI in oprichting en stond onder redactie van de beide CPH-leden Bouwman en De Visser, alsmede van Dissel, die inmiddels secretaris van het NAS was geworden.

Het propagandaorgaan voor Moskou was Lansink een doorn in het oog. Hij betichtte Belinski ervan de geldschietster van het blad te zijn, hetgeen door Dissel werd ontkend.⁵⁹ De NAS-voorzitter had het echter bij het rechte eind: voor de uitgave hadden de Russen 110 Britse ponden en 50.000 Duitse marken ter beschikking gesteld.⁶⁰ Voor Lansink was de maat vol. Hij trok zich terug als lid van de NAS-delegatie naar het oprichtingscongres van de RVI. Als officiële reden gaf hij de verschijning van het propagandabladd, maar Dissel onthulde het ware motief: 'U wildet in Moskou niet met de bajonetten in den rug worden genoodzaakt tot het nemen van een besluit.' Enkele weken daarvoor hadden de bolsjewieken de opstand in Kronstad bloedig neergeslagen. Ongetwijfeld had dit diepe indruk gemaakt op Lansink. Hij deed geen enkele poging Dissels uitlatingen te ontkennen, integendeel: 'wij loopen liever in het kapitalistisch Holland rond dan in een "communistische" gevangenis of kamp in Rusland te worden opgesloten, omdat we het met de Russische autoriteiten niet eens zijn'. De NAS-voorzitter wees op het lot van de anarchisten en syndicalisten in Sovjet-Rusland, die door de bolsjewieken 'vogelvrij' zouden zijn verklaard.⁶¹

Moskou reageerde woedend op de weigering van Lansink naar de Sovjet-Russische hoofdstad af te reizen. In een open brief aan het NAS werd hij afgeschilderd als een reformistische verrader, voor wie er in de RVI geen plaats zou zijn.⁶² Deze krasse uitspraken kwamen de betrekkingen tussen de syndicalisten en communisten in het NAS niet ten goede.

Communistische 'cellenbouwers'

De verstandhouding tussen deze vleugels had eerder al averij opgelopen als gevolg van de besluiten van het tweede wereldcongres van de Komintern in 1920. De negende van de 21 voorwaarden droeg de communisten op in de vakbeweging cellen of fracties te vormen die onder leiding van de partij stonden en 'die door voortdurend en volhardend werk, de vakverenigingen ... voor de zaak van het Communisme moeten winnen' (zie bijlage 3). Als de spin in het web van deze cellen was de

vakverenigingscommissie van de CPH bedoeld. Zij diende de vorming van communistische cellen in het NVV en het NAS te bevorderen. Langs deze weg moest ook worden geprobeerd het NAS zo ver te krijgen dat het zich bij de RV1 zou aansluiten.⁶³

Na het CPH-congres van november 1921 waar de nieuwe vakbewegingsstactiek werd vastgesteld, gaf de vakverenigingscommissie instructies aan de partijleden in NVV en NAS de eenheid tussen deze twee te bevorderen. Zij schreef dat de vorming van door de partij gecontroleerde fracties noodzakelijk was 'om met succes de vakorganisaties van communistische geest te doordringen'. Het bekend worden van deze aanwijzingen bood de syndicalisten de gelegenheid de cellenbouw aan de kaak te stellen. Vol verontwaardiging publiceerde Lansink de 'afbraak-circulaire' in *de Arbeid*.⁶⁴ Hij protesteerde fel tegen de 'communistische sabotage' en de inmeniging van de CPH in het NAS, en wilde het liefst de voorzitter en de secretaris van de vakverenigingscommissie, De Visser en Van Reesema, uit hun NAS-functies zetten. De CPH op haar beurt betichtte het NAS ervan een heksenjacht te ontketenen op de communistische leden van de vakcentrale.⁶⁵

De fractievorming bleef de gemoederen in het NAS lang bezighouden. In september 1922 besloot het bestuur leden die deelnamen aan 'cellenbouw' voortaan te royeren.⁶⁶ Het is echter de vraag in hoeverre de CPH er daadwerkelijk in slaagde cellen in het NAS tot stand te brengen. Uit een reeds eerder aangehaalde enquête kwam naar voren dat van de CPH-leden in 1922 een kleine 500 bij het NAS ingeschreven stonden. Op de ruim 31 000 leden die de vakcentrale in dat jaar telde, was dit natuurlijk maar heel weinig: nog geen 2 procent. Vergeleken hiermee was het feit dat prominente CPH'ers in enkele bij het NAS aangesloten bonden sleutelposities innamen, veel bedreigender. Zo was Bouwman voorzitter van de relatief grote NFT en De Visser kopstuk in de veel kleinere Federatie van Handels- en Kantoorpersoneel; beiden zaten ook in het NAS-bestuur.

De vakverenigingscommissie van de CPH moest tot haar leedwezen constateren dat de communisten er amper in slaagden in het NAS en het NVV fracties van de grond te krijgen.⁶⁷ In het verre Moskou had Proost weinig fiducia in de wijze waarop de Nederlandse communisten de cellentactiek toepasten. 'Uit de krant lijkt me dat er bij jullie rare dingen met de "cellen" gedaan worden ... Op die manier worden zulke dingen gauw belachelijk en ik begrijp alleen niet dat de syndi's er zich zoo dik over maken. Want meer dan een spelletje wordt het zoo niet. Inmiddels gaat de boel overal elders toch beter dan bij ons en sjokken wij weer achteraan.'⁶⁸

NAS-delegaties naar Moskou

In juni 1921 reisden Bouwman, Dissel en Nelis Kitsz (de eerste was wél, de beide anderen geen lid van de CPH) voor het NAS af om het oprichtingscongres van de RV1 bij te wonen.⁶⁹ Lansink was in Nederland gebleven. Pogingen van Moskou om de NAS-leider kleur te laten bekennen, waren op niets uitgelopen.⁷⁰ Dissel, Bouwman en ook Kitsz waren alledrie de nieuwe internationale zeer goed gezind. De delegatie

was echter niet gemachtigd in Moskou de aansluiting van het NAS bij de RVI toe te zeggen. Na haar terugkeer moest zij hierover advies uitbrengen. De NAS-delegatie was dus als waarnemer op het congres aanwezig, maar kreeg niettemin stemrecht.

Het grote obstakel voor het NAS op de weg naar aansluiting lag in de verhouding tussen de RVI en de Komintern. Samen met andere syndicalisten stemden de NAS-vertegenwoordigers, zoals hierboven al is weergegeven, tegen een resolutie waarin om een zo nauw mogelijke verbinding met de Komintern werd gevraagd.⁷¹ Ook in de voorgestelde statuten zag men aanwijzingen dat de RVI ondergeschikt zou zijn aan de Komintern. Pas toen Lozovski de gewraakte paragrafen, waaronder die van de 'geestelijke leiding van de Komintern', schraptte, konden de NAS-gedelegeerden ermee instemmen. Wel zagen zij in dat de uitwisselingsclausule bij de NAS-leden 'nu niet precies onverdeelde instemming zal hebben'. Op het feit dat de statuten ook van de aangesloten vakbonden de aanvaarding van de dictatuur van het proletariaat en de eenheid van actie met de landelijke communistische partij verlangden, gingen Bouwman en de zijnen in hun rapport voor het NAS wijselijk niet expliciet in. Evenmin maakten zij gewag van de noodzaak de internationale discipline van de RVI te erkennen.⁷²

Al met al was de NAS-afvaardiging tevreden, ook al omdat de opdracht om in de reformistische vakbonden te werken was afgezwakt. Lozovski zou het nastreven van de eenheid aan de vakcentrales zelf willen overlaten, zo beweerde Bouwman naderhand – iets wat dus tegen de vakbondslijn van de CPH inging.⁷³ De delegatie verklaarde in Moskou dat ze na aankomst in Nederland de leden tot aansluiting zou opwekken. Ze sprak de verwachting uit 'dat het Nationaal Arbeids-Secretariaat spoedig deel zal uitmaken van de Roode Vak-Internationale'.⁷⁴

Dat laatste zou Bouwman echter tegenvallen. De tegenstellingen in het NAS over aansluiting namen alleen maar toe. In de tweede helft van 1921 kleurde deze anti-these alle andere kwesties. De protagonisten leken daarbij in het defensief. Bij de verkiezing in de herfst van een nieuwe NAS-voorzitter was Bouwman de belangrijkste tegenkandidaat voor de zittende Lansink. De verkiezingsstrijd kwam zo geheel in het teken te staan van de eventuele toetreding van het NAS tot de RVI. Moskou droeg hieraan bij door zich openlijk in deze strijd te mengen met een stemadvies ten gunste van Bouwman.⁷⁵ Het eveneens in die dagen gevoerde debat over een nieuw beginselprogramma ging hoofdzakelijk over de vraag of het leninistische geloofsartikel van de dictatuur van het proletariaat erin moest worden opgenomen. In beide gevallen trokken de syndicalisten aan het langste eind. Een meerderheid van de NAS-leden koos Lansink weer tot voorzitter en wees de proletarische dictatuur af.

Lansink alsnog naar Moskou

Ook in de discussie in het NAS over de RVI leken de syndicalisten sterk te staan. Het debat spitste zich toe op de uitwisselingsclausule. Volgens velen in het NAS beteken-

de deze wederzijdse vertegenwoordiging van Komintern en RVI in elkaars bestuur dat de laatste niet geheel losstond van de eerste. Er ging daarom nogmaals een NAS-afvaardiging oostwaarts, die op de bijeenkomst van de Zentralrat van de RVI begin 1922 de Nederlandse bezwaren tegen deze clausule kenbaar wilde maken. Bouwman reisde weer af, tot veler verrassing dit keer in het gezelschap van Lansink. Kennelijk had de NAS-voorzitter zijn bolsjewistische bajonettenvrees overwonnen.⁷⁶

De voorman van de syndicalistische stroming in het NAS maakte in Moskou van zijn hart geen moordkuil. Lansink stelde zich op hetzelfde standpunt als Gorter ruim een jaar eerder in het EKKI had ingenomen: hij vond dat de RVI de relatie tussen partij en vakbeweging te veel met Russische ogen bekeek. 'In West-Europa staan wij echter voor geheel andere verhoudingen, heeft de vakbeweging veel oudere papieren en is van grootere beteekenis.'⁷⁷ Het NAS was bereid toe te treden zodra de RVI zich los zou maken van de Komintern, zo zei Lansink toe. Brandler antwoordde hem dat hiervan geen sprake kon zijn. Bouwman zei het onafhankelijkheidsstandpunt van zijn voorzitter te delen, maar hij zag daarin geen aanleiding van aansluiting van het NAS bij de RVI af te zien. Naar zijn mening kon het NAS beter proberen van binnenuit de internationale te veranderen. Tot een eensluidend advies kwam de delegatie niet. De Spaanse syndicalist en leidende RVI-functionaris Andrés Nin schreef dit op het conto van de 'sluwe en gehaaide' Lansink, die in zijn hart niets van de RVI zou moeten hebben.⁷⁸

Van de inhoud van deze gesprekken tussen het NAS en de RVI werd CPH-voorzitter Wijnkoop op de hoogte gebracht door Proost. Volgens deze had Lozovski 'geen flauw begrip' van de verhoudingen binnen het NAS. Zo zou de RVI-leider niet inzien dat Bouwman niet geheel vrij was om te doen wat hij zelf wilde, maar rekening moest houden met de diverse schakeringen binnen de vakcentrale. Proost meende dat het NAS niet onbelangrijk was voor de RVI, alhoewel het Moskou naar zijn taxatie niet in de eerste plaats om de Nederlandse syndicalisten zelf te doen was. Hij schreef Wijnkoop 'dat men hier een (beperkte) waarde hechtte aan het winnen van 't N.A.S. voor Moskou. En wel om deze reden, dat het N.A.S. het bindmiddel is tusschen duitsche, zweedsche en amerikaansche eenerzijds en de fransche, spaansche en italiaansche syndicalisten anderzijds en dat door naar hiertoehaling van N.A.S. een zekere breuk in *die* eenheid en verbondenheid van het heele syndicalisme verwacht wordt, waar men misschien in Holland te weinig mee rekent.'⁷⁹ Zoals gezien waren de Angelsaksische en Duitse syndicalisten door de bank genomen minder toeschietelijk tegenover Moskou dan hun Zuid-Europese strijdmakers, die per slot van rekening nog aan de totstandkoming van de Internationaler Rat hadden meegewerkt. Verder was het NAS ook nog interessant voor Moskou vanwege het feit dat voorzitter Lansink tevens secretaris was van het Internationaal Syndicalistisch Informatie-Bureau. Het verwelkomen van een dergelijke figuur in haar gelederen op háár voorwaarden zou het aanzien van de RVI ten goede komen en een slag betekenen voor het internationale syndicalisme.

Het NAS spreekt zich uit

Nadat twee keer een afvaardiging zich in Moskou had georiënteerd, kreeg nu het congres van het NAS in maart 1922 de gelegenheid om zich over de zaak uit te spreken. Deze vergadering, die werd gehouden in Arnhem, verliep uiterst tumultueus. Zoals te verwachten viel, was het NAS-bestuur niet tot een unaniem voorstel gekomen. De meerderheid hield vast aan de eis van volstrekte onafhankelijkheid van de RVI ten opzichte van de Komintern en wilde niet dat het NAS tot de RVI zou toetreden. Zij stelde voor dat het NAS samen met de vakverenigingen die eind 1920 de 'Berlijnse verklaring' hadden aangenomen, zelf een zelfstandige, revolutionaire internationale zou oprichten – bedoeld werd: een syndicalistische, al werd dat niet met zoveel woorden gezegd.⁸⁰ De minderheid van het NAS-bestuur steunde een resolutie van de NFT van Bouwman. Hierin werd op directe aansluiting bij de RVI aangedrongen, zij het dat bezwaar werd gemaakt tegen de organisatorische band met de Komintern.

Geen van beide resoluties haalde het. Met een ruime meerderheid aanvaardde het congres een tussenvoorstel van de Federatie van Bouwvakarbeiders. Dit kwam erop neer dat het NAS zich zou aansluiten bij de RVI, op voorwaarde dat de uitwisselingsclausule uit de statuten zou worden geschrapt. Ook het artikel dat de toelating van de communistische minderheden in vakbonden op het RVI-congres regelde, moest eruit. Lansink had zijn gehoor gewezen op de ondoorzichtige wijze waarop het RVI-congres was samengesteld, wat ertoe zou leiden dat deze minderheden-cellen de 'gevestigde' revolutionaire vakbonden overstemden.⁸¹

Dit compromis was voorbereid door twee aanwezige RVI-vertegenwoordigers, de Duitsers Arthur Hammer en H. Vogenbeck. Het Vollzugsbüro was de verwikkelingen rond de aansluiting van het NAS nauwgezetter gaan volgen en besloot een afvaardiging te sturen naar het NAS-congres.⁸² Vóór het congres voerden de twee overleg met NFT-voorzitter Bouwman, NAS-secretaris Dissel en Van Reesema, toen nog secretaris van de vakverenigingscommissie van de CPH. Hun doel was in de eerste plaats te voorkomen dat het NAS zich positief zou uitspreken over de oprichting van een nieuwe syndicalistische internationale. Zij vonden het daarom tactischer niet onmiddellijk het RVI-lidmaatschap van het NAS voor te stellen, maar voor aansluiting op termijn te pleiten.⁸³ Tijdens het congres hielden Hammer en Vogenbeck onder luide protesten van de syndicalisten een warm pleidooi voor de RVI. Na hun toespraak verdwenen de beide Duitsers halsoverkop van het toneel: zij waren illegaal in Nederland en arrestatie door de politie dreigde.⁸⁴ Niettemin kon Vogenbeck na afloop van het congres tevreden aan het MEB in Berlijn rapporteren: 'Der Kongress lehnt die Bildung einer neuen syndikalistischen Internationale ab und erkennt an, dass für die internationale Zusammenfassung nur die R.G.I. in Frage kommen kann.'⁸⁵

Inderdaad leken de voorstanders van Moskou met de winst te gaan strijken. Er was echter geen reden nu al te juichen. Over de op het congres behandelde resolu-

ties moesten de leden zich nog in een referendum uitspreken. Vogenbeck kreeg van Bouwman te horen dat de uitkomst hiervan weleens anders zou kunnen uitpakken, ook al omdat Lansink als redacteur van *de Arbeid* de mogelijkheid had de ledenraadpleging te beïnvloeden. De RVI-vertegenwoordiger vroeg aan Berlijn om de voorstanders van aansluiting een handje te helpen door de kosten van een propagandavlugschrift voor zijn rekening te nemen.

De uitkomsten van het NAS-congres werden eveneens besproken in het Vollzugsbüro, het hoogste bestuursorgaan van de RVI. Voor deze gelegenheid was Proost ook uitgenodigd. Besloten werd dat Lozovski de NAS-leden zou oproepen ‘unbedingt den uneingeschränkten Anschluss an die Profintern zu stimmen’.⁸⁶ Of de mede door Proost voorbereide open brief aan het NAS effect sorteerde, is maar de vraag, want wat betreft de omstreden band tussen de RVI en de Komintern gaf Lozovski geen duimbreed toe. ‘De nauwe strijdgemeenschap met de Communisten is absoluut noodzakelijk’, zo meende de RVI-leider.⁸⁷ Voor de volbloed-syndicalisten in het NAS was dit natuurlijk een affront.

In het licht van de congresuitspraak kwam de referendumuitslag als een verrassing: de tegen de RVI gerichte resolutie van de bestuursmeerderheid van het NAS kreeg met 2198 stemmen relatief de meeste steun. Toch mochten de Moskovieten ook niet mopperen. Achter de door het congres geprefereerde mogelijke aansluiting op termijn schaarden zich 1702 leden, terwijl 1948 leden voor onmiddellijke aansluiting van het NAS stemden, zoals in de resolutie van de NFT was gevraagd. De NAS-achterban leek zich overigens niet al te druk te maken over deze brandende kwestie: nog geen kwart van de leden had aan het referendum meegedaan.⁸⁸

Afwijzing van de RVI

Al met al was er in het referendum een ruime meerderheid van 3650 leden voorstander van een toekomstig lidmaatschap van de RVI, wanneer er tenminste aan de eis van haar zelfstandigheid was voldaan. Met veel optimisme zag de Moskouse richting dan ook de tweede ronde van de ledenraadpleging tegemoet. Deze was nodig omdat geen enkele resolutie in eerste instantie een meerderheid had verworven. Nu ging het tussen de twee die de meeste stemmen hadden gekregen. Ook nu weer deed Lozovski van zich spreken. Hij gaf het NAS een standje vanwege het geringe aantal leden dat aan het eerste referendum had deelgenomen. ‘Wij zijn gewend in de revolutionaire vakbonden de meest actieve bonden te zien en wij zijn daarom – wij zeggen het u openlijk – over het grote percentage onthoudingen bij deze stemming, verbaasd.’⁸⁹ Zijn verbazing zal zijn omgeslagen in verbijstering toen hij de uitslag van de tweede ronde onder ogen kreeg. De deelname van de leden was weliswaar flink gestegen, maar de meeste van hen stemden nu tegen aansluiting: 5826 stemmen. De NFT-resolutie kreeg 4458 stemmen.⁹⁰

Bouwman bracht de droeve boodschap aan Lozovski over. Volgens de NFT-voorzitter had de eind 1921 aangenomen vakbondsresolutie van de CPH – die op

samensmelting van NAS en NVV aandrang – een negatief effect gehad op de pogingen de aansluiting bij Moskou erdoor te krijgen, ondanks het feit dat die resolutie hiertoe ook nadrukkelijk opriep. Praktisch gezien kwam het CPH-besluit er namelijk op neer dat het NAS diende op te gaan in het NVV, zo deelde Bouwman Lozovski mee.⁹¹ Als de communisten in het NAS de eenheid zouden moeten nastreven, waarom zouden zij zich dan nog druk maken voor aansluiting bij de RVI? Deze zwakke plek in de communistische vakbondspolitiek was indertijd ook al door NAS-voorzitter Lansink blootgelegd. Op sarcastische wijze had hij gepoogd die in zijn voordeel uit te buiten. ‘Dat wordt een moeilijke taak voor de partijgenooten. Het N.A.S. naar het N.V.V. brengen – d.w.z. bij het I.V.V., het gele verradersverbond – en tegelijkertijd het N.A.S. bij de R.V.I. doen aansluiten. Zooals men ziet, eenige logica is ook in deze zaak den heeren vreemd.’⁹²

Toch bleef deze rammelende strategie de officiële lijn van de Komintern. In de resolutie die het vierde wereldcongres eind 1922 aannam, werd de communisten in die landen waar revolutionaire en reformistische vakbonden bestonden, opgedragen zich voor hun samensmelting en aansluiting bij de RVI in te zetten. Op het tweede congres van de RVI nam Lozovski een identieke positie in.⁹³ Tegenover Bouwman ging de Rus niet zover. Lozovski liet hem wel weten dat de communisten niet al hun krachten uitsluitend aan het NAS moesten wijden, maar ook cellen dienden te vormen in het NVV ‘zwecks Eroberung dieser Gewerkschaften’. Dit gold des te meer omdat, zoals Lozovski Bouwman in alle openheid voorhield, het NAS maar in een paar industrietakken over een redelijke aanhang beschikte.⁹⁴ Bouwman wees de RVI er opnieuw op dat de NAS-leden van een samengaan met het NVV niets moesten hebben. De eenheidsresolutie van de CPH was dan ook onjuist en nadelig voor de communistische beweging in Nederland.⁹⁵

Berlijn in zicht

De wisselende uitslagen laten zien dat het NAS tot op het bot verdeeld was over de aansluiting bij de RVI. Bestuur, congres en leden (voor zover de laatsten er althans warm voor liepen) waren in twee ongeveer even grote kampen verdeeld. Op het congres was de deur naar Moskou opengegaan, maar na het referendum viel deze weer in het slot. In plaats van de Russische hoofdstad kwam nu Berlijn in zicht. Geruggensteund door de uitslag van de ledenraadpleging stuurde Lansink aan op de oprichting van een nieuwe internationale. Hij kon daarbij inhaken op een initiatief van de Duitse syndicalisten. Deze hadden in juni 1922 in Berlijn een internationale conferentie gehouden. Het NAS nam tot spijt van Lansink hieraan geen deel omdat de ledenuitspraak nog niet bekend was.⁹⁶

De in Berlijn vergaderende Zweedse, Spaanse, Duitse en Italiaanse syndicalistische vakbonden schreven op deze bijeenkomst de RVI definitief af. De maat was voor hen vol, mede vanwege de toenemende repressie in Sovjet-Rusland van hun geestverwanten. De aanwezigen kwamen overeen om tijdens de kerstdagen van

1922 een syndicalistische internationale op te richten op de grondslag van volstreekte autonomie. Zij verklaarden verder de dictatuur van het proletariaat voor dood en begraven. Over eventuele onderhandelingen met de RVI repten hun resolutie niet meer – in tegenstelling tot de ‘Berlijnse verklaring’ van eind 1920, die de deur tot de RVI had opengehouden.⁹⁷

Nadat de uitslag van het referendum bekend was geworden, besloot het NAS-bestuur zich op de hoogte te stellen van de uitkomsten van deze syndicalistische conferentie. Lansink kreeg opdracht om na te gaan of deze onderneming stelde op de eerdere ‘Berlijnse verklaring’ en de daarbij behorende opening naar de RVI. Na zijn terugkeer in Nederland deelde Lansink mee dat dat inderdaad het geval was – ten onrechte, zoals gezien. Of hij misleid was door de Duitsers of dat hij het NAS gewoon een rad voor ogen draaide, is niet duidelijk. Lansinks bevestigende antwoord maakte in ieder geval wel de weg vrij voor de inschrijving van het NAS bij het tijdens deze tweede Berlijnse conferentie opgerichte Revolutionair Syndicalistisch Bureau.⁹⁸ Lansink had tijdens zijn missie het NAS geheel op eigen houtje alvast aangemeld.

Uitwisselingsclausule geschrapt

Lansink was zo al een eind op streek het NAS in de nieuwe syndicalistische internationale te loodsen. Zijn streven strandde echter in het zicht van de haven. Op het tweede congres van de RVI, dat in november 1922 bijeenkwam, drong Gaston Monmousseau, de leider van de Franse vakbond CGTU, aan op een verbreking van de formele band tussen de RVI en de Komintern.⁹⁹ Bouwman had eerder ook al bij het MEB gepleit voor een grotere onafhankelijkheid van de RVI, maar de omvangrijkere CGTU legde vanzelfsprekend veel meer gewicht in de schaal. De RVI had op de Franse bond een begerig oog laten vallen omdat zij nog geen enkele grote vis aan de haak had kunnen slaan. Daarnaast meende Moskou dat een concessie aan de syndicalisten noodzakelijk was nu de voorbereidingen voor hun Berlijnse internationale in volle gang waren.

Het tweede RVI-congres besloot daarom de uitwisselingsclausule uit de statuten te schrappen. In plaats daarvan werd bepaald dat het Vollzugsbüro van de RVI zo nodig met het EKKI kon samenwerken. Hiervoor werd een speciale commissie ingesteld, *Aktionskomitee* geheten. In wezen veranderde er weinig in de relatie met de Komintern, temeer omdat in een andere door het congres aangenomen verklaring een zo nauw mogelijke coördinatie van de werkzaamheden verlangd werd. Feitelijk bleef de RVI de vakbondsafdeling van de Komintern; in formele zin was zij nu echter geheel zelfstandig.¹⁰⁰

Deze papieren onafhankelijkheidsverklaring had voor het NAS ingrijpende gevolgen. De vroegere barrière voor aansluiting bij de RVI verdween hierdoor immers. Lozovski, die in december 1922 in Nederland was in verband met het door het IVV georganiseerde Vredescongres, maakte van de gelegenheid gebruik om ter plekke een pleidooi te houden voor het RVI. Hij hield een rede in Amsterdam voor

een NAS-gehoor, waarna op een volgende bijeenkomst een motie werd aangenomen dat de vakcentrale niet moest meewerken aan de oprichting van een syndicalistische internationale maar toenadering tot de RVI moest zoeken.¹⁰¹

Niet naar Berlijn

Op het RVI-congres was Jan Molenkamp namens de NFT aanwezig geweest. Hij lichtte Bouwman meteen in. De Moskovieten in het NAS-bestuur kwamen nu meteen in het geweer. Dissel stelde voor wel naar het Berlijnse congres te gaan maar niet mee te werken aan de oprichting van een internationaal verband nu de bezwaren voor de aansluiting bij de RVI uit de weg geruimd leken. Toen zijn suggestie met een nipte meerderheid werd aangenomen barstte in het NAS-bestuur een waar pandemonium los, waarbij de voor- en tegenstanders van Moskou elkaar in de haren vlogen.¹⁰² De druiven waren vooral zuur voor NAS-voorzitter Lansink. Hij zou aanvankelijk de afvaardiging naar Berlijn aanvoeren en het NAS in de door hem zo vurig gewenste syndicalistische internationale leiden. Nu zag hij zijn plannen op het nippertje gedwarsboomd. Lansink noemde het besluit een verkrachting van het ledenreferendum en zinspeelde op een scheuring van het NAS.¹⁰³ Hij trok zich terug uit de delegatie, maar zou de conferentie in Berlijn wel bijwonen. Bouwman daartegen reageerde opgetogen op de ontwikkelingen: 'die Möglichkeit für Anschliesung des N.A.S. bei der R.G.I. wird jetzt grosz', zo liet hij Lozovski weten. Hij wilde snel met De Visser namens de CPH-vakverenigingscommissie naar Berlijn komen, voor nader overleg met het MEB.¹⁰⁴

Door het terugtreden van Lansink bestond de NAS-delegatie naar het syndicalistencongres geheel uit voorstanders van de RVI. Onder hen was Dissel. Op de bijeenkomst in Berlijn stelde hij voor samenwerking te zoeken met de RVI en niet tot de stichting van een nieuwe internationale over te gaan. Dit werd met hoongelach ontvangen. De Duitse afgevaardigde Rudolf Rocker beschuldigde de Nederlanders er zelfs van dat zij waren omgekocht door de Russen.¹⁰⁵ In plaats van zich tot Moskou te richten besloot het congres tot de oprichting van de Internationale Arbeiders-Associatie (IAA); de syndicalistische variant op het sociaal-democratische IVV en de communistische RVI. Het NAS stemde als enige tegen.¹⁰⁶

'Naar Moskou!'

De RVI was in haar nopjes dat na de CGTU nu ook het NAS het zich aaneensluitende syndicalistische front doorbrak. Bouwman kreeg een schouderklopje van Lozovski: 'Wir sind sehr froh, dass es Euch gelang Eure Organisation nach links zu stossen.' Het Vollzugsbüro begon zich opnieuw met de zaak te bemoeien. In een open brief werd het NAS gemaand zich nu snel aan te sluiten. Bouwman kreeg opdracht van het MEB hiervoor een grote campagne te gaan voeren. De details voor deze 'Kampagne gegen die Lansink und Cie' zou door een speciale afgezant van de RVI nader uit de doeken worden gedaan.¹⁰⁷

In maart ging Heckert op verzoek van Lozovski naar Nederland om het NAS bij te staan. Veel goeds voor de vakcentrale had hij evenwel niet in petto: de op vakbondseenheid gerichte strategie van de Komintern was ook voor het NAS volop van kracht. In gesprekken met de CPH drong de Duitse gezant er weliswaar op aan tijdens de hernieuwde campagne voor de aansluiting van het NAS bij de RVI geen communistische NAS-leden over te hevelen naar het NVV, maar dat was slechts tijdelijk.¹⁰⁸ Het uitstel was alleen bedoeld om het NAS niet voor het hoofd te stoten en de kansen op het RVI-lidmaatschap van de vakcentrale in gevaar te brengen. Dat de CPH-leiding in deze tijd als een olifant door de porseleinkast denderde en in haar strijd tegen de interne partijoppositie ook Bouwman uit de partij zette, stuitte in het RVI-kamp zoals reeds vermeld op groot onbegrip.

Na de statutenwijziging van de RVI begon in het NAS het hele circus opnieuw. Tijdens de paasdagen van 1923 kwam het congres bijeen, dat zich wederom over de kwestie van de internationale verbindingen moest buigen. Dit keer was de keus heel simpel: het RVI in Moskou of de IAA in Berlijn. Van de laatste organisatie dook een vertegenwoordiger op: de Duitser Augustin Souchy. De Moskou-richting was er tegen dat hij het woord voerde, omdat er geen RVI-vertegenwoordiger aanwezig was. Niettemin kreeg Souchy de gelegenheid enkele woorden te zeggen. Toen hij de bolsjewieken op de korrel nam vanwege de vervolging van anarchisten en syndicalisten in Sovjet-Rusland brak er volgens het congresverslag een 'onbeschrijflijk tumult' los, waarbij hem het spreken door de RVI-aanhangers onmogelijk werd gemaakt.¹⁰⁹

NAS-voorzitter Lansink gooide het in zijn pleidooi voor de IAA over de ideologische boeg. Het communistische etatisme liet zich volgens hem niet rijmen met de nadruk op de 'levende zelfactie' van het vrijheidslievende socialisme en het syndicalisme. Ook de centralistische structuur van de communistische partij stond haaks op het federalistische model van het NAS. Het schrappen van de uitwisselingsclausule uit de statuten vond hij vooral een cosmetische ingreep; in feite was de RVI nog altijd ondergeschikt aan de Komintern, de 'toezienend partijvoogd'.¹¹⁰

De geloofwaardigheid van Lansink kreeg wel een knauw, want hij had de wederzijdse vertegenwoordiging altijd als het belangrijkste obstakel aangemerkt. Dit werd hem door de Moskovieten onder de neus gewreven. Nu de organisatorische band met de Komintern geslaakt was, verviel het hoofdbezwaar tegen aansluiting bij de RVI. 'De revolutionaire grondslagen van de R.V.I. en het N.A.S. zijn gelijk aan elkander,' stelde Dissel.¹¹¹ Een meerderheid van het congres was het hiermee eens: Moskou verwierf 99 stemmen en Berlijn 84. Dit keer volgden de leden het congres: van degenen die hun stem uitbrachten koos 53% voor de RVI en 47% voor de IAA.¹¹²

Scheuring

Door deze uitslag was een scheuring onvermijdelijk, ook al doordat de tegenstellingen op zeer persoonlijke wijze waren uitgevochten. De RVI probeerde olie op de

golgen te gooien door de aansluiting van het NAS uit te stellen totdat daarover meer overeenstemming bestond. In een tijd dat eenheid hoog in het vaandel van Moskou stond, waren scheuringen en splintergroepjes het laatste waarop men zat te wachten. Bovendien had de RVI haar primaire doel bereikt: de aansluiting bij Berlijn was verhinderd, waarmee een bres in het syndicalistische front was geslagen.¹¹³ Afgezien van de NFT, die 'onverwijd' de gang van het NAS naar Moskou eiste, poogden de meeste RVI-voorstanders eveneens een splitsing te voorkomen door de aansluiting tot 1925 uit te stellen. Het NAS-bestuur moest in de tussentijd al het mogelijke doen om de eenwording van de IAA en de RVI te bevorderen.

Deze inspanningen hadden echter geen resultaat. Lansink en zijn aanhang verlieten het NAS en richtten op 24 juni 1923 het Nederlands Syndicalistisch Vakverbond (NSV) op. Het Sovjet-communisme had afgedaan, maar het Russische anarchisme niet: met een beroep op Bakoenin zei het NSV te streven naar de vernietiging van het centrale staatsgezag en de opbouw van een federatieve samenleving.¹¹⁴ De nieuwe vakcentrale werd lid van de IAA.

De RVI kwam woorden te kort om de breuk te veroordelen. Begin juli overlegde Lozovski met De Visser, Van Reesema, De Kadt en Proost, die in Moskou aanwezig waren in verband met de zittingen van de eerste Holländische Kommission van de Komintern. Er werd een resolutie voorbereid die Lansink als de hoofdschuldige aanwees. Het NAS kreeg een vertrouwelijke maar wellicht overbodige brief met het consigne 'dass die Aufgabe in einer schnellen Auflösung der von Lansing geschaffenen Organisation besteht'.¹¹⁵ Uit angst het NSV in de kaart te spelen wilde het NAS-bestuur echter weinig van de adviezen uit Moskou weten.¹¹⁶

De scheuring kostte het NAS ongeveer 7000 van de ruim 23 000 leden die het begin 1923 telde – vrijwel evenveel als er in het referendum tegen Moskou hadden gestemd. Deze adering kwam boven op het toch al afnemende ledental. Begin 1924 had het NAS nog ruim 13 500 leden – iets meer dan een kwart vergeleken bij het recordaantal van 1920 (zie bijlage 1). De lege zetel die voorzitter Lansink in het NAS-bestuur achterliet, werd bezet door Kitsz. In mei 1924 zou deze weer worden afgelost door Sneevliet. In de eerste tijd zou Sneevliet het voorzitterschap van het NAS combineren met het officieuze leiderschap van de oppositie in de CPH.

Sneevliet

Hendricus Josephus Franciscus Marie Sneevliet (1883–1942) groeide op in een arm, katholiek milieu.¹¹⁷ Na zijn schooltijd ging hij werken bij het spoor. In 1902 meldde hij zich aan bij de SDAP. Een paar jaar later, na zijn overplaatsing naar Zwolle, werd Sneevliet gekozen in de gemeenteraad. Ook werd hij afdelingsvoorzitter. In deze tijd leerde hij Roland Holst persoonlijk kennen. 'Tante Jet' zou voor hem geruime tijd een politieke leermeesteres zijn. Zij stond hem ook regelmatig financieel bij. Na de tribunistische afsplitsing in 1909 bleven beiden in de SDAP. Drie jaar later stapten ze samen op, uit onvrede over de opstelling van hun partij en het NVV bij de zeelie-

denstaking van 1911. Anders dan Roland Holst trad Sneevliet toe tot de SDP. Lang hield hij het daar niet uit; hij keerde al snel weer terug naar zijn oude politieke nest, de SDAP.

Begin 1913 vertrok Sneevliet naar Indonesië. Naast zijn baan als secretaris van de Handelsvereniging in Semarang zette hij zich in voor de ontluikende arbeidersbeweging in de Nederlandse kolonie. Hij was een van de oprichters van de Indische Sociaal-Democratische Vereniging (ISDV). Hierin werkten radicale socialistische met meer gematigden samen. Vanuit het verre Nederland beoordeelden Van Ravesteyn en Wijnkoop dit als 'opportunisme'. Hoewel Sneevliet op zijn beurt weer het tribunistische 'sectarisme' hekelde, ging hij toch met Roland Holst mee naar de SDP.¹¹⁸ 'Ik ben mij pas in mijn Indische jaren volkomen bewust geworden, dat ik de opvattingen ben toegedaan van Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, Frans Mehring e.a. in Duitsland, Lenin, Trotsky e.a. in Rusland, Gorter, Van Ravesteyn, Wijnkoop e.a. in Holland ... Ik brak toen definitief met de S.D.A.P.', zo verklaarde Sneevliet in november 1917 voor het Hoogerechtshof in Batavia.¹¹⁹ Hij stond daar terecht wegens een artikel waarin hij de Javanen de Russische Februarirevolutie ten voorbeeld stelde. Sneevliet kwam er zonder straf af, maar de autoriteiten bleven hem nauwlettend in de gaten houden. Eind 1918 zette de gouverneur-generaal hem uit de kolonie vanwege enkele opruiende artikelen.

Sneevliet keerde vervolgens terug naar Nederland. Hij werd bezoldigd propagandist voor de CPH en nam zitting in het partijbestuur. Een vooraanstaande positie in de partij was voor hem niet weggelegd. Wijnkoop wilde hem niet in de redactie van *de Tribune* hebben omdat hij de gewezen Indië-ganger als een bedreiging zag voor het driemanschap.¹²⁰ Het klimaat in de CPH beviel Sneevliet niet. Het plan van Rutgers hem een baan te bezorgen bij het Amsterdams Bureau als secretaris van Roland Holst mislukte.¹²¹ Sneevliet werd vervolgens penningmeester bij de NFT. Begin 1920 was hij een van de leiders van de transportarbeidersstaking.

Sneevliets verblijf in Nederland duurde niet lang. In juni 1920 reisde hij naar Moskou om de Perserikatan Kommunist di India (PKI) – zoals de ISDV nu heette – te vertegenwoordigen op het tweede wereldcongres van de Komintern.¹²² Op de heenreis ontmoette Sneevliet in Berlijn de Brits-Indische communist Manabendra Roy, die in de jaren twintig in de Komintern in het voorste gelid zou staan.¹²³ De twee raakten bevriend en zouden in de discussies op het congres over de nationale en koloniale kwestie een hoofdrol spelen. Sneevliet genoot in de Komintern inmiddels enig aanzien als de grondlegger van een – weliswaar kleine – revolutionaire beweging in een westerse kolonie. Onder de naam 'Maring' werd hij secretaris van de commissie die zich met dit onderwerp bezighield; Lenin was hiervan voorzitter. Sneevliet viel de Russische leider bij dat de communisten in de koloniën de 'revolutionair-nationalistische' onafhankelijkheidsbeweging moesten steunen, ook al stond deze onder burgerlijke leiding.¹²⁴

Volgens Roy liet Sneevliet – in tegenstelling tot Wijnkoop – op het tweede we-

reldcongres een zeer goede indruk achter. ‘Sneevliet made valuable contributions to the discussion, and was recognised generally as one of the most outstanding figures amongst all the delegates.’ Hij typeerde zijn vriend verder als ‘a typical Dutchman with a rather flabby figure, well-nourished with plenty of milk products and a pink and white face, round like the full moon. But on the platform he worked himself up to the furious passion of the Spanish or Italian anarcho-syndicalists.’¹²⁵ Het congres honoreerde Sneevliets optreden met een plaats in het ЕККИ namens Java. Na het congres gaf de Komintern-leiding hem opdracht de revolutionaire mogelijkheden in het Verre Oosten te onderzoeken en contacten te leggen met geestverwanten in deze regio.¹²⁶

In juni 1921 kwam Sneevliet onder zijn schuilnaam Maring in Shanghai aan.¹²⁷ Daar was hij aanwezig op het oprichtingscongres van de Communistische Partij China (CPCh).¹²⁸ Onder de afgevaardigden was ook de jonge Mao Tse-toeng. Omdat de minuscule CPCh weinig invloed had, zocht Sneevliet toenadering tot de veel grotere, nationalistische Kwo-min-tang. In lijn met de Komintern-opvatting zag hij in deze beweging een bondgenoot in de strijd tegen het imperialisme en een middel om de ‘massa’s’ te bereiken. Met haar leider Soen Jat-sen voerde hij hierover diverse besprekingen. In de zomer van 1922 bracht Sneevliet rapport uit in Moskou. Hij kreeg van Zinovjev en Radek steun voor zijn aanpak.¹²⁹ Vlak daarna keerde hij weer terug naar China in het gezelschap van de diplomaat Joffe, de voormalige Sovjet-ambassadeur in Duitsland.

Eind 1922 werd Sneevliet naar Moskou teruggeroepen voor overleg. Opnieuw sprak hij met de hoogste Sovjet-Russische leiders, zoals Boecharin en Stalin.¹³⁰ In de Komintern-top was met name Radek nu minder tevreden over hem. Volgens Sneevliet zou de Pool de illusie koesteren dat de CPCh snel tot een sterke communistische massapartij kon uitgroeien, los van de nationalistische beweging.¹³¹ Het ЕККИ steunde Sneevliets tactiek echter weer, waarna hij voor de derde keer naar China ging – naar zijn zeggen met een persoonlijke boodschap van Lenin voor Soen Jat-sen. Mede door Sneevliets toedoen besloot de CPCh ten langen leste dat haar leden moesten toetreden tot de Kwo-min-tang.¹³²

Sneevliet en de oppositie in de CPH

Sneevliet mocht zich dan zo ongeveer aan de andere kant van de wereld bevinden, in Nederland was men hem niet uit het oog verloren. Zoals vermeld, had de oppositie in de CPH er in het voorjaar van 1923 diverse keren bij de Komintern-leiding om gevraagd hem als speciale gezant van Moskou naar Nederland te sturen. Deze verzoeken werden echter niet ingewilligd. In juni deed Bouwman nogmaals een dringend beroep. Hij poogde Lozovski te paaien met de verwachting dat Sneevliet de aansluiting van het NAS bij de RVI zou kunnen bespoedigen. Bovendien zou hij ook een zekere aantrekkingskracht uitoefenen op de NVV-arbeiders, veel meer dan de CPH met Wijnkoop ooit zou bereiken. ‘Wir glauben sehr gerne, dass Sneevliet im

fernen Osten gute Arbeit verrichtet, doch unseres Erachtens nach, mit Beziehung zu dem kritischen Zustande in Westeuropa und die hoffnungslose Uneinigkeit in der Arbeiterbewegung in Holland, ist seine Anwesenheit hier von grosser Wichtigkeit.¹³³

Belangrijkste motief voor de tegenstanders van Wijnkoop om op Sneevliets overkomst aan te dringen was echter de wens met hem een aansprekend aanvoerder voor de oppositie te krijgen. De jeugdige, vaak arrogant overkomende De Kadt was dat zeker niet. Bouwman had op grond van zijn werk in de vakbeweging betere papieren – als hij tenminste die ambitie had – maar hij was nog maar betrekkelijk kort partijlid en had bovendien een syndicalistische achtergrond. Sneevliet daarentegen was een ideale kandidaat. Hij was welbespraakt en had als organisator zijn sporen reeds verdiend in de Nederlandse en Indonesische arbeidersbeweging. Na drie dienstjaren bij de Komintern beschikte hij over contacten met de leidende functionarissen: hij wist de weg in politiek Moskou. De relatie van Bouwman met Lozovski kon daar niet aan tippen, nog afgezien van het feit dat de RVI-voorman lager in de hiërarchie stond dan Zinovjev, Boecharin of Radek. Daarnaast had Sneevliet een fikse hekel aan Wijnkoop en droeg hij het NAS een warm hart toe. Bovendien kende hij Bouwman goed uit zijn NPT-tijd en was hij zeer bevriend met Roland Holst, de beschermvrouwe van de oppositie. Evenals zij had Sneevliet de links-communisten Gorter en Pannekoek openlijk veroordeeld: hij zei zich erover te schamen dat het tweetal eerst de Russische Revolutie met ‘hosanna’ had begroet, maar vervolgens ‘weg met haar’ riepen.¹³⁴

Alles pleitte er dus voor Sneevliet te kronen tot de leider van de tegenstanders van het Deventer driemanschap in de CPH. Bouwman wachtte niet af totdat Moskou hem naar Amsterdam zou sturen, maar poogde al van zijn connecties gebruik te maken toen hij nog in China zat. Begin juni 1923 ontving Sneevliet in Kanton een brief van Bouwman, waarin deze hem vroeg het ЕККИ over de toestand in de CPH in te lichten. Sneevliet gaf daaraan meteen gehoor. Hij schreef een brief aan Zinovjev en Lozovski waarin hij zich achter de oppositie schaarde. Sneevliet gaf toe dat hij vanuit het Verre Oosten geen goed zicht had op de CPH, maar meende uit de personen die van de oppositie deel uitmaakten te mogen opmaken dat haar bestaan noodzakelijk was. De vloek van de CPH was haar sektarisme: ‘Es ist zum Ersticken im engen Zimmer der Hollaendischen Partei.’ In het bijzonder nam Sneevliet Wijnkoop onder vuur. Hij had de partijleider meegemaakt op het tweede wereldcongres in 1920. Volgens Sneevliet was de belangrijkste les die Wijnkoop uit Moskou had meegenomen: ‘Wie kann ich am besten die dortigen Entscheidungen ausnuetzen in der Regelung der internen Organisation der Partei, wie kannn ich noch besser den Zentralapparat funktionieren lassen fuer Sicherstellung der Kontrolle der urspruenglichen Mitglieder der SDP ueber die Partei.’

Sneevliet adviseerde Zinovjev en Lozovski radicaal in de CPH in te grijpen en een einde te maken aan de cumulatie van functies in de handen van slechts een paar

leiders. Wat het NAS betreft raadde hij de voorzitters van de Komintern en de RVI aan niets te doen wat het voortbestaan van deze vakcentrale zou bedreigen, mede 'in Bezug auf der Wichtigkeit der Verbindungen fuer die Internationale mit den revolutionaeren Transportarbeitern und Seeleuten Hollands'.¹³⁵

Internationales Propagandakomitee der Transportarbeiter

Met deze laatste opmerking beroerde Sneevliet waarschijnlijk zonder het zelf te weten een gevoelige snaar. Enkele maanden eerder had in Rotterdam een zogeheten havenbureau van de RVI zijn poorten geopend, waarvoor Bouwman medeverantwoordelijk was. Deze bureaus werden ook elders gevestigd en zouden een belangrijk onderdeel gaan vormen in het netwerk van ondergrondse verbindingen van de Komintern. Zij werden opgezet onder auspiciën van Lozovski's RVI.

Na haar totstandkoming in de zomer van 1921 was de RVI overgegaan tot de oprichting van zogenaamde *Internationale Propagandakomitees* (IPK's). Deze instanties, een soort RVI-afdeling onder controle van het Vollzugsbüro, organiseerden binnen en buiten Sovjet-Rusland vakbonden uit belangrijke productie- en industrietakken, zoals het bouwbedrijf, de houtbewerking, de transportsector en het mijnwezen. Vaak was deze bonden vanwege hun revolutionaire inslag de toegang tot de internationale 'beroepssecretariaten' van het IVV geweigerd. Doorgaans was het bureau van de IPK's in Moskou gevestigd, met een Rus als secretaris. Financieel waren zij sterk afhankelijk van de Sovjet-Russische vakbeweging.¹³⁶

Enkele NAS-bonden waren bij een IPK aangesloten. De belangrijkste was wel de NFT. Deze in 1916 gevormde federatie verenigde zeelieden en havenarbeiders. Dat zij begin 1920 een grote staking in de Rotterdamse haven leidde, waarvoor nog geld bij Rutgers was geleend, is al aan de orde geweest. De relatief grote NFT stond Moskou het meest na: in het referendum in 1923 over aansluiting bij de RVI stemde bijna 80% van de leden van de Federatie die aan de raadpleging deelnamen, voor. NFT-voorzitter Bouwman was dé pleitbezorger voor de RVI in het NAS.

Deze oriëntatie van de NFT op Moskou verdroeg zich moeilijk met haar lidmaatschap van de sociaal-democratische Internationale Transportarbeiders Federatie. De ITF maakte deel uit van het IVV. Van beide internationale organisaties was Fimmen secretaris. In het najaar van 1921 zette de ITF de NFT buiten de deur. Fimmen verweet Bouwman dat hij na het oprichtingscongres van de RVI in Moskou had meegewerkt aan de voorbereiding van een 'rode' internationale transportorganisatie, een concurrent van de IFT. Dat Bouwman zitting had genomen in het voorlopig bestuur van deze club werd als een politieke halsmisdad opgevat; een Franse vakbondsman noemde hem zelfs 'een agent van Lenin'.¹³⁷ Na dit royement zocht de NFT verder toenadering tot Moskou. In augustus 1922 was Bouwman aanwezig op de oprichtingsconferentie van het *IPK der Transportarbeiter* (IPKT) in Hamburg. De NFT besloot toe te treden, betaalde 250 gulden als bijdrage aan de kas van het IPKT en Bouwman nam zitting in het bureau ervan.¹³⁸ Ruim voordat het NAS zou

toetreden tot de RVI, maakte de NFT dus al via het IPKT deel uit van de Moskouse vakbondsinternationale.

Rotterdams havenbureau

Ofschoon het IPKT evenals de andere IPK's een marginaal bestaan leidde en buiten Sovjet-Rusland slechts de steun had van enkele splintergroeperingen, had het de bijzondere aandacht van de RVI.¹³⁹ Moskou zag in dat het propagandawerk onder de transportarbeiders en zeelui meer betekende dan alleen maar ziertjes winnen: anders dan bijvoorbeeld de arbeiders in de houtindustrie konden deze beroepsgroepen worden ingeschakeld bij allerlei illegale activiteiten.¹⁴⁰ De rekrutering van zeelieden bood de gelegenheid voor het op relatief eenvoudige wijze smokkelen van propagandamateriaal, partij-instructies of geld van Rusland naar Europa en andere werelddelen. Wilde zo'n intercontinentaal netwerk goed functioneren, dan moesten er in de wereldhavens steunpunten worden gevestigd waar deze 'matrozen van Moskou' zich konden melden. Aan de kades van de voornaamste havensteden in de wereld werden daartoe vanaf eind 1921 havenbureaus geopend. Deze moesten naast propaganda-activiteiten ook de voor een bepaalde opdracht ingeschakelde zeeman opvangen en nieuwe medewerkers zien te werven. Tegelijkertijd konden zij een oogje in het zeil houden op wat er in de haven gebeurde, zoals het registreren van wapentransporten naar landen die met Sovjet-Rusland op voet van oorlog verkeerden. De NFT deed dit werk overigens al voordat er sprake was van een havenbureau: ten tijde van de oorlog tussen Polen en Sovjet-Rusland, in de zomer van 1920, had de Federatie met geld van het Amsterdams Bureau hiervoor iemand in de Rotterdamse haven aangesteld.¹⁴¹

De eerste havenbureaus openden hun deuren in Archangelsk in het noorden, Petrograd, en Sebastopol en Odessa, beide aan de Zwarte Zee. Zij hadden een bibliotheek, een leeskamer en een buffet voor alcoholvrije dranken. Aan de bureaus waren zogeheten 'Interclubs' (internationale clubs) verbonden, waarbij zeelieden die met de RVI sympathiseerden zich konden aansluiten. Op de conferentie van het IPKT in Hamburg in augustus 1922, waar Bouwman ook was, werd besloten om ook in West-Europese havensteden zulke bureaus te vestigen. Als eerste kwamen Hamburg, Le Havre en Amsterdam aan de beurt.¹⁴² De vestiging in het centraal gelegen Hamburg zou uitgroeien tot het hoofdkwartier van de communistische nautische activiteiten.

Van het havenbureau in de Nederlandse hoofdstad kwam weinig terecht, van dat in Rotterdam des te meer. Begin 1923 deelde Lozovski Bouwman mee dat de RVI in Rotterdam een havenbureau wilde openen, waarover de NFT in zijn persoon de leiding en controle zou krijgen.¹⁴³ In maart overlegde de RVI-leider in Berlijn met Bouwman en Adolf Langkemper, die de dagelijkse leiding over het havenbureau kreeg. De uitkomst was dat er een pand werd gehuurd in de Maasstraat, in de buurt van de havens. Als financiële bijdrage van de kant van de RVI zei Lozovski 660 Engelse ponden toe, ongeveer 8000 gulden.¹⁴⁴

Het havenbureau opende in april 1923 zijn deuren. De start was niet florissant: het bezoek kwam maar traag op gang. Pas tegen het einde van het jaar ging het wat beter. In december kwamen er zo'n 150 buitenlandse zeelieden langs. Moskou was niet onder de indruk, maar volgens Langkemper was het moeizame begin vooral te wijten aan onbekendheid en een te kleine staf.¹⁴⁵ NFT-penningmeester Jacob Brandsteder drong aan op extra steun om het havenbureau, dat er volgens hem uitzag als een weinig aantrekkelijk vakbondskantoor, wat op te knappen. Hij sprak uit ervaring, zo schreef hij Moskou: 'Unterzeichneter leitete während sieben Jahren in Java eine derartige Einrichtung für Seeleute ... Kein Hafengebäude für Seeleute wird lebensfähig sein, ohne dass es den Charakter eines Klubs hat. Es muss ein Ausschank vorhanden sein; Tabak, Cigarren und alle für Seeleute erforderlichen Sachen verkauft werden. Es muss ferner vorhanden sein eine Bibliothek, ein Lesezimmer, ein Billard, Musik, u.s.w. Eine derartige Einrichtung macht eine dauernde, am liebsten weibliche – mit Rücksicht auf die Sprachschwierigkeit – deutsche Hilfe notwendig.' Kosten van deze algehele renovatie: 2000 gulden.¹⁴⁶ Of de RVI in de buidel heeft getast, is niet duidelijk.

Het havenbureau in Rotterdam onderhield niet alleen met het MEB in Berlijn, maar ook met het centrum in Hamburg contact.¹⁴⁷ Ondanks deze internationale verbindingen en het feit dat het havenbureau openlijk naar buiten trad, had de Rotterdamse politie eerst niets in de gaten. Toen de autoriteiten het bestaan ontdekten, meenden zij dat het bureau niet serieus hoefde te worden genomen. 'Het is wederom een van die communistische instellingen, waarvan door de Nederlandsche communisten groote verwachtingen werden gekoesterd, doch welke niets te beduiden hebben.'¹⁴⁸

Ook de CPH wist niets van de oprichting van het havenbureau, zo lijkt het. Brommert, sinds de zomer van 1923 hoofd van het partijbureau, kreeg in september in Berlijn van de IAH 165 Engelse ponden mee voor Bouwman, die bestemd waren voor het bureau in Rotterdam. Voor zover Brommert bekend, was niemand in de partij hiervan op de hoogte gesteld. Hij vond dat Wijnkoop Moskou aan het verstand moest brengen dat dergelijke bedragen niet zonder enige partijcontrole konden worden verstrekt.¹⁴⁹

Het NAS en de strijd in de CPH

Net als in de Franse syndicalistische vakbeweging leidde de oriëntatie van de communisten binnen het NAS op Moskou tot een breuk in de vakcentrale. Achter de vraag of het NAS zich bij de RVI diende aan te sluiten, ging echter een meer fundamentele kwestie schuil: de bereidheid de bolsjewistische hegemonie en universele pretenties te aanvaarden. Bouwman betichtte Lansink en zijn anarcho-syndicalistische aanhangers ervan dat hun sympathie voor de Russische Revolutie niet verder was gegaan dan platonische liefdesverklaringen. 'Men vond het prachtig wat in Rusland gebeurde, maar de Russen moesten niet meenen, dat het ook in West-Europa

zoo zou kunnen gaan.¹⁵⁰ Evenals de links-communisten vóór hen waagden de syndicalisten de algemeen-geldigheid van de Oktoberrevolutie in twijfel te trekken, waarmee ze voor Moskou hadden afgedaan.

Met de vorming van verschillende mantelorganisaties kon de communistische beweging in Nederland haar invloed wat uitbreiden. Het appèl op de internationale solidariteit dat de IRH en IAH deden, sprak mensen aan die zich vaak door de meer uitgesproken stellingnames van de CPH lieten afschrikken. Eenmaal tot de rijen der sympathisanten van Sovjet-Rusland toegetreden, zouden zij later wellicht de stap naar Moskous politieke filiaal in Nederland kunnen maken. Toch droegen deze organisaties niet uitsluitend bij aan het welbevinden van de CPH. In het partijconflict zouden zij als machtsbases gaan fungeren voor de elkaar bestrijdende stromingen.

Ook de oprichting van de RVI had grote consequenties voor de CPH, in ieder geval voor de partijleiding. Wijnkoop en Van Ravesteyn stuurden immers aan op het samengaan van NAS en NVV. Lozovski daarentegen beschouwde het NAS als een potentiële versterking van de vanaf het allereerste begin kwakkelende RVI. Zowel openlijk als achter de schermen bemoeide hij zich met de mogelijke toetreding van het NAS tot zijn organisatie. De RVI-leider sprak zich in deze periode dan ook niet uit over een fusie met het NVV: hij wist natuurlijk dat zijn favoriet in de veel grotere sociaal-democratische vakcentrale kopje-onder zou gaan en dat de RVI een bijna zeker lid zou mislopen.

Het NAS werd na de scheuring ook een sterkere actor in de partijstrijd. Met het afhaken van de syndicalistische vleugel werd de vakcentrale immers homogener van samenstelling, alhoewel zij daarna zeker niet volledig communistisch werd. Met de RVI in de rug werd het NAS voor de CPH-leiding een niet te negeren machtsblok, zeker nadat Sneevliet er in het voorjaar van 1924 de eerste man werd.

In augustus 1923 was Sneevliet door de Komintern uit China teruggeroepen. Het lijkt er overigens op dat Bouwmans beroep op Lozovski hiermee weinig van doen had. De NFT-voorzitter mocht dan wel bij de RVI-leider goed aangeschreven staan – het feit dat hij de verantwoordelijkheid voor het Rotterdamse havenbureau had gekregen wijst daarop – maar bij het ontbieden van Sneevliet in Moskou speelden hogere politieke motieven een rol. De RCP en de Sovjet-Russische staat gingen het China-beleid overnemen van de Komintern, en Sneevliet werd tegen zijn zin vervangen door Borodin. Ook zijn aanmatigende optreden waarmee hij de Chinese communisten tegen zich in het harnas joeg, kan een rol hebben gespeeld bij deze afflossing.¹⁵¹ Sneevliet keerde terug naar Moskou, betrok een kamer in hotel Lux en ging in het Komintern-apparaat werken. Aan een baantje als klerk had hij echter geen behoefte. Zijn hart bleef uitgaan naar het werk in China, maar uiteindelijk vestigde hij zich in het voorjaar van 1924 weer in Nederland.